

SEMSEY VIKTÓRIA

Latin-Amerika függetlenné válásának nemzetközi összefüggései

„Ibér-Amerika forradalmi jellegű függetlenné válása a legújabb kori egyetemes történelem egyik legfontosabb eseménysorozata volt” – fogalmaz Manuel Chust és Ivana Frasset 2013-ban megjelent *Forradalmi idők: Az ibér-amerikai függetlenségi folyamat megértéséhez* című könyvük első mondatában.¹

A XVIII-XIX. század fordulóján Latin-Amerika gazdasági, geostratégiai fontosságára a korabeli világ jelentős része felfigyelt. Az európai nagyhatalmak már a hét-éves háborút (1756–1763) megelőzően erősen érdeklődtek a térség kereskedelme és területének birtoklása iránt, ezért is kerültek szembe egymással Latin-Amerika kapcsán. Érdeemes és fontos tehát áttekinteni azokat a nemzetközi összefüggéseket – adott esetben pedig a szorosán hozzájuk kapcsolódó spanyol kül- és belpolitikai tényezőket –, amelyek hatására végbement ez a bonyolult és átütő erejű folyamat. Tanulmányunk ezzel a feladattal próbálkozik meg a következő néhány oldalon. (A portugál gyarmatra, Brazíliára, ahol nem fegyveres harcok formájában zajlott le a függetlenedés, csak néhány esetben utalunk.)

A függetlenségi folyamatnak sokféle magyarázatával találkozhatunk már a kortárs irodalomban is. Az események óta eltelt több mint kétszáz év szakirodalmában a témával kapcsolatban elmondható, hogy vég nélküli szakmai vitáknak ad helyet. Mint említettük, a korabeli világ és nemzetközi sajtó nagy figyelemmel kísérte a spanyol és a portugál gyarmatok sorsát. Érdekesség számunkra, hogy a Magyar Királyságban a Pesten megjelent *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap is rendszeresen közölt híreket 1810–1826 között a dél-amerikai gyarmatokon zajló függetlenségi harcokról. A lap szerkesztője a külföldi sajtóhírek kiválasztásánál jól látta és láttatta az olvasókkal, hogy Latin-Amerika története a nagyhatalmak (Anglia, Franciaország, USA, Oroszország) érdekeinek kereszttüzeiben áll.²

Hogy megértsük a korabeli helyzet bonyolultságát, egy közvetlenül érintett országból, Mexikóból vessünk rá pillantást a XX. századi világhírű mexikói költő, Octavio Paz (1914–1998) tanulmányából idézve: „Az angol-amerikai gyarmatok

¹ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: *Tiempos de revolución: Comprender las independencias iberoamericanas*. Madrid, Fundación Mapfre, 2013. 11.

² SEMSEY Viktória: „Floridától a Monroe-elvig: Hírek az „Éjszaki” és a „Déli” Amerikáról a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1818–1824)”. In HÁDA Béla – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – PETNEHÁZI Margit (szerk.): *Két világ kutatója*, Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2009, 361.

valóban gyarmatok voltak, annak a nagy szakadár mozgalomnak voltak a többé-kevésbé szakadár folytatói, amely nem más, mint a hajdani és a mai angol protestantizmus. A spanyol-amerikai gyarmatok ellenben a katolikus monarchia képére és hasonlatosságára teremtett alkirályságok voltak. [...] A spanyol-amerikai függetlenség [...] a spanyol múlt visszautasítása volt: a katolicizmus és az abszolút monarchia tagadása. Valódi forradalom. Ezért aztán sok spanyol liberális, így például Mina³, a spanyol-amerikai felkelők oldalán harcolt...”

Octavio Paz ugyanitt felteszi a kérdést, hogy a politika és a történelem, vagy akár a költészet szintjén természetes-e használni a „Latin-Amerika” elnevezést. „Vajon egy van, vagy több van, vagy egy sem? – kérdezi. – Lehet, hogy csupán egy címke a szó, amely [...] elrejt egy alakulófélben levő valóságot”.⁴ Majd később így folytatja: „A spanyol-amerikai gyarmatok valójában intézmények, érzelmek és érdekek bonyolult szövevénye voltak, amely éppúgy behálózta a kreolokat, mint az indiánokat és a meszticeket.”⁵ Ez tehát az a többrétegű valóság, amely talaját adja a függetlenségért küzdők céljainak, érdekeinek, gondolatainak.

Valójában a helyzet bonyolultságát jól érzékeltetik – még a nemzetközi kapcsolatokra utalóan is – a költő gondolatai, de közel sem elegendők megértésükhöz. Az angol és a spanyol-amerikai gyarmatok összehasonlítása Octavio Paz megfogalmazásában arra a kulturális és strukturális különbségre utal, amely megmagyarázza a forradalmi eseményeket a katolicizmus és az abszolút monarchia tagadása szempontjából. Ám a katolikus egyház részvétele, szerepe, súlya a függetlenné válásban ennél sokszínűbb volt, és annak csak egy területe. Mindenképpen igaz azonban, hogy az egyház intézményének jelentős tekintélycsorbulása következett be a századforduló előtt és a háborúk éveiben Ibér-Amerikában.

Témánkat távolabbról, 1756–1763-ból, a hétéves háborútól közelítjük meg, hogy árnyaltabb képet kapjunk a nemzetközi összefüggéseken keresztül a függetlenné válás folyamatának legfontosabb részéről, a függetlenségi háborúkról (1791–1826) és annak beágyazódásáról a nemzetközi közegbe.

A függetlenségi háborúk megindulását az 1791-es évtől, a francia gyarmaton ki-tört függetlenségi háborútól számítjuk, és Haiti történetéhez kapcsoljuk. A záró-akkordot pedig 1826 jelenti, a Felső-Peru (Bolívia) területén Callaónál megívott hosszú ostrom. Azt a nemzetközi közeget, amelyben ezek az események zajlottak, sokan úgy jellemzik, hogy az európai és az amerikai (USA és Latin-Amerika együtt!) liberális forradalmak sorozatához tartoznak, amelyek a feudális monarchiákat lebontották a nyugati világban.

³ Francisco Javier Mina (1789–1817): spanyol liberális és szabadkőműves katonatiszt, aki harcol Spanyolországban a francia megszállás ellen, majd VII. Ferdinánd király hatalmának restaurálása után először Londonba menekül az abszolutizmus elől, ahol csatlakozik a szabadkőművesekhez. Ezt követően az USA-ba utazik, onnan Mexikóba, ahol részt vesz a szabadságharcban. 1817-ben kivégzik.

⁴ Octavio PAZ: „Latin-amerikai költészet?” In Scholz László (szerk.): *Ariel és Kalibán: A latin-amerikai esszé klasszikusai*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 369.

⁵ *Ariel és Kalibán*, 377–378.

Jelölt témánkban Latin-Amerika függetlenné válásának szempontjából két olyan markáns szakaszt vélünk felfedezni, amelyeknek nemzetközi háttere jelentősen eltér egymástól: az elsőben, 1763–1814 között domináltak a háborúk, a reformok és a forradalmak, a másodikban, 1815-től pedig Európában jellemző a restauráció és az abszolút monarchiák. Az 1830-as évek után az abszolút monarchia eltűnik az amerikai kontinensen.⁶

Ivana Frasset és Manuel Chust korábban említett könyvükben a függetlenségi háborúk periodizálásánál nem a többnyire elfogadott 1810-es évet, hanem – az anyaországokban (Spanyolország és Portugália) történt eseményekhez kötve – az 1808-as évet veszik alapul. (1808-ban támadják meg a franciák a félszigetet.)

Érdekes és érdemes egy pillantást vetni az 1949-es évben Madridban megrendezett I. Történeti Hispán-amerikai Kongresszusra, amelyet a latin-amerikai függetlenségi folyamat okainak és sajátosságainak szenteltek. (Légkörére jellemző, hogy az argentin elnök, Juan Domingo Perón ebben az évben írta alá Francisco Franco spanyol tábornokkal, államfővel a két ország barátságára vonatkozó szerződést!) Ezen a kongresszuson Ricardo Levene argentin jogtudós, akadémikus megnyitó beszédében a következőket mondta: „Az Indiák (értsd: Latin-Amerika) nem voltak gyarmatok.” Vagyis Latin-Amerika nem volt gyarmat, hanem a félszigeti anyaországgal azonos jogokat élvező alkirályságok együttese, tehát ebből a szempontból vizsgálva a függetlenségi harcok nem radikális törést jelentettek, hanem emancipációt.⁷

A függetlenségi harcok értelmezésének historiográfiai áttekintése a nemzetközi összefüggések szempontjából

A függetlenné válás folyamatának elemzése a történettudományban jelentős eltéréseket mutat a XX. században, és ebből a szempontból valószínűleg a XXI. század sem lesz más. A sokféle felfogás közül csak néhányat emelünk ki, főleg azokat, amelyek a nemzetközi helyzetnek nagyobb figyelmet szentelnek. Megjegyzendő, hogy azok az elméletek tűnnek időtállóknak, amelyek figyelembe veszik, hogy a tárgyalt időszakban az események során az azokat módosító belső, birodalmon belüli tényezők is jelentősen megváltoznak (pl. a háborúk és a harcoló felek érdekei; új társadalmi elemek tűnnek fel; a társadalmi rétegek ideológiai befolyása stb.).

Ivana Frasset és Manuel Chust 2013-ban megjelent könyvükben következőképpen vázolják a spanyol-amerikai térség függetlenségi harcainak lefolyását, és indokolják a tárgyalásukhoz választott 1808-as évszámot.

A latin-amerikai függetlenségi folyamat része az amerikai (értsd: az egész kontinens! – S. V.) és az európai liberális forradalmaknak, amelyek a XVIII. század

⁶ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 17.

⁷ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 30.

utolsó harminc évében kezdődtek és a XIX. század első felében zajlottak, és felszámolták a feudális rendszert úgy az anyaországokban, mint a gyarmatokon. A jelzett tág időkereten belül több olyan időszakot lehet megfigyelni, amelyekben elkülönülnek a változás okaiként szolgáló tényezők. A XVIII. század második felében a spanyol monarchiát sokféle feszültség terhelte, mivel amerikai gyarmatairól érkező bevételeit fenn kívánta tartani. Belső és külső helyzete egyaránt arra ösztönözte, hogy szövetségeket keressen. Elsősorban a szomszédos Franciaországgal számolt, amikor támogatót keresett az angolokkal szemben.⁸ A spanyol monarchiában a feszültségek belső, szociális és gazdasági feszültségeket jelentettek, amelyek fel erősödtek 1808-tól, amikor az anyaországban (ugyanakkor a félsziget másik országában, Portugáliában is) szembefordultak Napóleon hódító csapataival. 1808–1810 között hatalmi úr keletkezett Spanyolországban: a király és fia (IV. Károly és VII. Ferdinánd) lemondtak Napóleon javára, aki testvérét, I. Józsefet ültette a trónra. Ebben a hatalmi úrben többen is pályáztak a spanyol gyarmatokra, azok autonóm irányítására: a francia I. József, Napóleon testvére; az alkirályok és főkapitányok Latin-Amerikában; Carlota Joaquina, a portugál király spanyol felesége, aki Brazíliában tartózkodott; a félszigeti junták;⁹ a Központi Junta Spanyolországban; a junták Amerikában.

Míndez oda vezetett, hogy 1810-ben robbanás következett be Latin-Amerikában a függetlenséggel kapcsolatos politikai magatartásban, és nagyjából két irányba indultak el az események: a juntamozgalmak a függetlenség felé, a patrióta mozgalmak az autonómia-követelések felé. (Ez utóbbit ösztönözte, hogy a cádizi *cortes* és a cádizi 1812-es liberális alkotmány az amerikaiaknak és a félszigetieknek egyforma jogokat adott.) Az elszakadást nem akarták azok, akiknek nem volt érdeke a feudális monarchiában élvezett előjogaikat elveszíteni. Így 1810-től jó néhány évre (kb. 1820-ig) Amerika két részre szakadt: egyfelől a déli területre, Venezuela egy részére, továbbá Új-Granadára, másfelől a perui- és az új-spanyolországi alkirályságokra. Utóbbiak szinte az utolsó pillanatig az alkotmányos monarchia hívei maradtak.

Az 1820-as évektől változott az események nemzetközi háttere, mert ekkortól Európában inkább a restauráció és a Szent Szövetség nemzetközi összefogása dominált. VII. Ferdinánd azonban 1820-ban rákényszerült, hogy – rövid három évre –

⁸ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 12.

⁹ A *junta* anyaországi és latin-amerikai jelentése nem teljesen egyezik meg. A junták a két térségben részben ellentétes legitimitásért harcoltak: egyrészt mindkét helyen a Spanyolországot támadó franciák és a spanyol trónra ültetett francia király ellen a nemzeti szuverenitásért és a nemzeti királyért, VII. Ferdinándért, másrészt a latin-amerikai junták az anyaország ellen az új nemzetek szuverenitásáért. A gyarmatokon 1808-tól megalakult kormányzó junták kezdeti magatartása körülbelül 1810-től megváltozott. Innentől a gyarmatok fővárosainak saját (!) önállóságáért, irányításáért küzdöttek, és politikai egyenlőséget akartak a gyarmatok és az anyaország között. Ld. Annick LEMPÉRIÈRE: „Revolución, guerra civil, guerra de independencia en el mundo hispánico 1808–1825”. *Las guerras civiles en la España contemporánea; Revista de Ayer*, 55, 2004/3. 23.

felesküdjön az 1812-es cádizi liberális alkotmányra. Ez az alkotmány természetesen életbe lépett a még nem független gyarmati területeken is Latin-Amerikában.

Az egyik leginkább elfogadott elmélet az, hogy a függetlenné válás folyamatára főként három tényező hatott: a felvilágosodás eszméi, az Egyesült Államok függetlensége és a francia forradalom eszméi.

A hatvanas évektől új történészgeneráció kezdett kutatni Latin-Amerikában, Európában és az USA-ban, akik a dokumentumokat azon kérdés alapján értelmezték újra, hogy a latin-amerikai hazafiak és a királpártiak közötti harcok miért robbantak ki.

A hetvenes-nyolcvanas években újabb – máig ható – fontos állomást jelentett a historiográfiában John Lynch könyve, a *Las revoluciones hispanoamericanas: 1808–1826*. A szerző a Bourbon-reformoknak a XVIII. század második felében felmerülő következményeire és a hétéves háború után (1763) a nagyhatalmak közötti kapcsolatokban végbement változásokra mutatott rá, amikor az okokat kereste.¹⁰ A reformok érintették a gyarmati közigazgatást: az *intendatúrák* bevezetésén és az indirekt adók maximalizálásán keresztül megvalósították a csempészet kontrollját, újraszervezték a hadsereget. Ez utóbbi során a helyi milíciákba nagy számban vettek fel helybelieket¹¹ azért, hogy a költségeket csökkentsék. Mindez a kreolokban ellenérzéseket, ellenállást ébresztett a spanyol politikával szemben. Lynch elméletét azonban éppen a kreolok spanyolelles magatartásának szükségszerű kibontakozásával kapcsolatban kérdőjelezték meg.

A nyolcvanas évek közepétől vált ismertté Tulio Halperin Donghi elmélete a témával kapcsolatban,¹² amely a francia Annales kör szemléletéhez, módszereihez állt közel. Halperin tágabb időkeretben vizsgálta az eseményeket (1750–1850), és Brazíliát is a témához kapcsolva felhívta a figyelmet arra, hogy a gyarmatokon a félszigeti válság miatt kerültek bevezetésre a reformok. Azt a következtetést vontala le, hogy a függetlenné válás oka és nem következménye az ibér-amerikai (úgy a spanyol, mint a portugál) birodalmak felbomlásának. Vagyis az volt a véleménye, hogy elsősorban a reformok okozták a birodalom belső felbomlását, másodsorban az 1808-as félszigeti válság.¹³ Ebben az értelemben a birodalom belülről, magától omlott össze, ám ehhez jelentősen hozzájárultak azok a háborúk, amelyek megmozgatták a latin-amerikai társadalmakat.

Annick Lempérière francia történész a *Revolución, guerra civil, guerra de independencia en el mundo hispánico 1808–1825* című tanulmányában a spanyol térség szempontjából tekinti át a latin-amerikai függetlenségi harcokat és azok bel- és külpolitikai tartalmát, és úgy fogalmaz, hogy a helyzet bonyolultsága következtében nem egyszerűen függetlenségi harcok voltak, hanem polgárháború is. Egyrészt a kreol

¹⁰ Annick LEMPÉRIÈRE: i. m. 41.

¹¹ Amerikaiakat, értsd a gyarmatok lakosságából.

¹² Tulio HALPERIN DONGHI: *Reforma y disolución de los imperios ibéricos 1750–1850*, Madrid, Alianza Editorial, 1985.

¹³ Értsd: a Napóleon elleni függetlenségi háború és az ezzel párhuzamosan elindult polgári átalakulás.

és az anyaországból érkező csapatok között, másrészt a helyi patrióták (VII. Ferdinánd védelmében) és a függetlenséget követelők között. Másként szólva Latin-Amerikában a spanyolok ellen harcoltak az ott született fehérek, azaz a kreolok. Az Atlanti-óceán két oldala között tehát megtörtént a szakítás, a régi egységes monarchia két „testvéri” részre szakadt.¹⁴ Jeremy Adelman viszont ezzel ellentétben – és másokhoz hasonlóan – arra a következtetésre jut, hogy a nemzetépítés, a függetlenség kivívása nem az egyetlen lehetséges válasz volt a birodalom belsejében, a XVIII. század végi birodalmak között kibontakozó katonai konfliktusokra.¹⁵

A nemzetközi összefüggések kronologikus áttekintése

A korabeli európai diplomáciában Spanyolország és Portugália hanyatlásához döntően hozzájárult a latin-amerikai gyarmatok felszabadulásának eseménysorozata. A gyarmatok (Puerto Rico, Kuba és a Fülöp-szigetek kivételével) függetlenné válásával párhuzamosan Spanyolország a XVIII. század végétől körülbelül 1834-ig gyarmattartóbból nemzetállammá alakult át. Kevesebb mint harminc év alatt radikális változások történtek a spanyol külpolitikában és az ország nemzetközi státuszában. A gyarmatok elvesztése után a nemzetközi politikában Spanyolország birodalomból másodrangú hatalommá vált, és hosszú időre elszigetelődött.¹⁶

A latin-amerikai szabadságmozgalom (szűkebb időkeretben 1791–1826 között) Angliát, Franciaországot, az USA-t és kisebb mértékben Oroszországot is gazdasági és geostratégiai szempontból érdekelte elsősorban. Indokoltan, tágabb időkeretben és több szereplővel, ugyanez figyelhető meg 1756–1833 között.

A könnyebb áttekintés érdekében témánkat három időszakban vázoljuk, jelezve azokat az eseményeket és hatásokat, amelyek közvetve vagy közvetlenül hatottak a térség függetlenné válására:

I.: 1756–1791

II.: 1796–1814

III.: 1815–1836

A II. és III. intervallumot átfedő években, 1791–1826 között zajlottak le a függetlenségi háborúk, és születtek meg a mai latin-amerikai nemzetállamok (eltekintve a már korábban jelzett kevés kivételtől).

I. 1756/63–1791

A hétéves háborúban (1756–1763) az európai nagyhatalmak (Anglia, Poroszország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Ausztria, Oroszország) küzdelme zajlik

¹⁴ Annick LEMPÉRIÈRE: i. m. 18.

¹⁵ Jeremy ADELMAN: *Sovereignty and Revolution in the Iberian Atlantic*, Princeton, Princeton University Press, 2006.

¹⁶ Rafael Sánchez MANTERO: *De imperio a nación: Desde finales del siglo XVIII. hasta 1834*. In Juan Carlos PEREIRA (coord.): *La política exterior de España: De 1800 hasta hoy*, Barcelona, Editorial Planeta, 2010, 523.

európai és amerikai területekért. Ennek részeként Anglia 11 hónapra (1762-1763) elfoglalja Havannát, és megnyitja kikötőit, ami jelentősen hat a katonai, közigazgatási, majd fiskális reformok bevezetésére a gyarmatokon.

A következő, Latin-Amerikában példaértékű esemény az észak-amerikai gyarmatok függetlenségi harca, és eredményeként az USA függetlenségi nyilatkozata, alkotmánya (1775-1783-1787). A politikai elite és az értelmiségre jelentős hatása lehet annak, hogy Franciaország mellett Spanyolország is részt vesz a 13 amerikai angol gyarmat függetlenné válásában. Elsősorban a háborúhoz szükséges ellátmányokkal (lőpor, katonai sátor stb.) támogatják, valamint egyes területeken önálló fegyveres akciókkal. Hivatalosan 1780-tól lép hadba Spanyolország Angliával szemben, bár nem lép szövetségre az Egyesült Államokkal. 1779-1781 között Luisiana spanyol kormányzója, felszámolja az angol helyőrségeket a Mississippin alsó folyása mentén és a Mexikói-öbölben.¹⁷ Az angol gyarmati rendszer felszámolásában való részvétel a gyarmattartó Spanyolország számára ellentmondásos tapasztalatot jelentett, ami természetes igazolást nyert azzal, hogy a Gibraltárt és Menorca szigetét birtokló Anglia meggyengítésére irányult. Az 1783-ban Párizsban megkötött békében, amely az USA függetlenségét elismeri, Spanyolország visszakapja Menorcát és Floridát, ám Gibraltárt nem.

A XVIII. század második felében kialakuló új nemzeti identitások jegyében Latin-Amerikában elterjed a „*spanyol-amerikaiak*” kifejezés. A francia forradalom győzelmével (1789) az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának elfogadásával, a népszuverenitás elvének érvényesítésével a „spanyol-amerikaiak” újabb eszmei támogatást kapnak. A forradalom évében, a portugál gyarmaton, Brazíliában Minas Gerais területén ún. hűtlenségi mozgalom bontakozik ki az anyaország ellen. Haitin, a francia gyarmaton, 1791-ben indul el a kegyetlenségéről híres függetlenségi háború, amelynek részeként 1801-ben saját alkotmányt fogadnak el, és 1804-ben kimondják a szigetország függetlenségét.

A szabadkereskedelem engedélyezése a spanyol gyarmatokon (1778-1788, 1795, 1797), mind a belső, mind a külső nyomás eredményeképpen gazdasági területen hoz jelentős változásokat.

A latin-amerikai politikai elite erősen hatnak a vérontás elkerülését pártoló mérsékelt elképzelések is. Ebből a szempontból tehát nem meglepő, hogy az autonómiát vagy függetlenséget tervezők elsősorban az angol és az amerikai mintát tartják követendőnek, szemben a Franciaországban vagy a Haitin lezajlott, sok áldozatot követelő példákkal.

Az anyaország kül- és belpolitikai helyzete

IV. Károly trónra lépése után egy évvel, 1789-től a spanyol külpolitikát döntően befolyásolják a Franciaországban zajló események. A francia forradalom kitörését

¹⁷ URBÁN ALADÁR: *Köztársaság az Újvilágban: Az Egyesült Államok születése, 1763-1789*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 230-232.

követően külpolitikájában első helyre kerül a Pireneusokon túli szomszédja. A franciákkal kötött, Anglia ellen irányuló szövetsége megbomlik. A forradalom és a francia király kivégzése miatt felmerül annak a lehetősége, hogy szembe kell fordulnia Franciaországgal, ám ebben az esetben félő, hogy egyedül marad Angliával és annak gyarmati étvágyával szemben. A XVIII. század végén azonban Spanyolország mégis szembekerül Angliával.

1792-ben a külpolitika irányítója Aranda gróf, aki személyes barátja Voltaire-nek, és jó kapcsolatokat ápol Franciaországgal. Ám követője a poszton Manuel Godoy extremadúrai származású nemes lesz, aki hatalomra kerülésekor először kísérletet tesz, hogy megmentse a francia uralkodó életét, végül 1793-ban hadat üzen a forradalmi Franciaországnak. A háború 1795-ben spanyol vereséggel zárul, ezért az országnak át kell adnia a franciáknak a Karib-térségben lévő Santo Domingo szigetének egy részét. Napóleon alatt, 1796-tól ismét francia szövetségben találjuk a spanyolokat, az angolokkal szemben.

II. 1796–1814

1798-ban újabb fordulat következik be a szövetségesek között, amikor Franciaország külön békét köt Angliával. Spanyolország igyekszik arra használni a helyzetet, hogy Angliához közeledjen. Napóleon hatalomra kerülése azonban újból visszaállítja Franciaország és Spanyolország korábbi szövetségét. A spanyol király első minisztere, Godoy és a franciák az ún. narancsos háborúban (1801) megtámadják Portugáliát, Anglia szövetségését. Anglia szembekerül Spanyolorzággal és Franciaországgal. Az 1805-ben Trafalgarnál elszenvedett vereségük azonban bebizonyítja, hogy a spanyol–francia szövetség nem elég hatékony a tengeren Anglia ellen.

1798 – Összeesküvés robban ki Brazíliában, a portugál gyarmaton, Bahiában. A brazil emancipációs folyamat magyarázatát részben abban a strukturális válságban kell keresni, amely a portugál birodalmat a régi rend hanyatlásával 1807–1808-tól érte el, amikor a királyi család udvartartásával és annak környezetével (több ezer ember, köztük iparosok, kereskedők stb.) Napóleon elől a gyarmatra menekült.

A félszigeten 1808-tól kibontakozó (Portugáliában 1811-ig, Spanyolországban 1814-ig tartó) napóleoni háborúk (melyek során Spanyolország, Portugália és Anglia szövetségesként együtt küzd Franciaország ellen) Európán belül és kívül is következményekkel járnak.

1806–1807 – Napóleon bejelenti a kontinentális zárlatot Anglia ellen, aminek fontos nemzetközi szintű politikai és kereskedelmi következményei vannak.

1808 – Brazília megnyitja kapuit a nemzetközi kereskedelem előtt. Tovább növekszik Anglia gazdasági-kereskedelmi befolyása az egész latin-amerikai térségben. Az európai kontinentális zárlat sikertelen, részben a brazil kereskedelmi nyitás miatt.

1808 – Fordulópont a latin-amerikai függetlenedés szempontjából.¹⁸

A spanyol külpolitikában fontos következményei lesznek annak, hogy 1808-ban,

¹⁸ José Antonio Sánchez ROMÁN: „A spanyol történetírás a latin-amerikai államok függetlenné válásá-

a Madridhoz közeli Aranjuezben népi felkelés robban ki az első miniszter, Godoy ellen. Fény derül IV. Károly király fia, a későbbi VII. Ferdinánd összeesküvésére, amely apja leváltására irányul. Mindez arra ösztönzi Napóleont, hogy a „rendte-remtés” ürügyén megkezdje a félsziget elfoglalását célzó terveinek megvalósítását. A franciák ellen 1808 májusában kirobbant népi felkelés nemzeti függetlenségi háborúvá és társadalmi forradalomná szélesedik, miközben gyökeresen megváltoztatja Spanyolország történelmének menetét. A monarchia óceánon túli részén egyik fontos következménye lesz a latin-amerikai junták megalakulása a nemzeti király védelmében, ugyanakkor autonómia-követelésekkel. Spanyolország és Portugália hosszú évekre (1808–1814) a két nagyhatalom (Franciaország és Anglia) versengésének színhelyévé válik. A nagyhatalmak versengése az amerikai gyarmato-kért, illetve kereskedelmi előnyökért is folyik. Franciaország meg akarja szerezni a félszigetet, Anglia pedig gazdasági és kereskedelmi előnyöket akar a latin-amerikai gyarmatokon. 1809. január 14-én az angol segítség szerződés formájában is testet ölt (Tratado de Paz, Alianza y Amistad). Oroszországgal szintén barátsági szerző-dést köt Spanyolország. A szerződések azonban nem jelentik azt, hogy bármelyik aláíró nagyhatalom garantálni akarja a spanyol birodalom integritását, beleértve annak tengeren túli területeit is.

1809-1810 – Kirobbannak a függetlenségi háborúk Latin-Amerikában (elsőként Quito, Chuquisaca, Venezuela, Mexikó területén) mérsékelt angol segítségnyújtás mellett egyes térségekben.

Az autonómiát, illetve függetlenséget követelő megmozdulások majdnem egy-szerre jelentkeznek a latin-amerikai térségben a napóleoni háborúk alatt. Mindez érthető módon nyugtalanítja az anyaországokat és a térségben érdekelt európai nagyhatalmokat.

1812 – A cádizi parlament munkája eredményeként, amelyben a Latin-Ameriká-ból is érkező képviselők együtt törvénykeznek a félszigetiekkel, kiterjesztik a liberális jogokat az egész monarchiában (Latin-Amerikában is), annak érdekében, hogy megakadályozzák a spanyol gyarmatbirodalom szétesését. Felmerül a föderatív át-szervezés gondolata.

1812-től a liberális cádizi parlament törvénykezése (az inkvizíció megszüntetése, az egyházi vagyon jelentős részének kisajátítása és értékesítése stb.) miatt Spanyol-ország kapcsolata megromlik a Szentszékkal.

1812 után Spanyolország nemzetközi megítélése megváltozik. Ekkor már zaj-lanak Latin-Amerikában az autonómiáért, illetve a függetlenségért indított har-cok. Zajlanak még 1814-ig, angol segítséggel, a harcok a félszigeten is a franciák ellen. Anglia kifejezi azt a szándékát, hogy a spanyol gyarmatokon kiváltságokat szeretne kapni a kereskedelemben. A napóleoni háborúk után az európai helyzet rendezésének pillanatában Spanyolországot szinte kizárják a tárgyalásokból. 1814. februárjában a Châtilloni Kongresszuson nem vesz részt spanyol képviselő. Ettől

ról”. In Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840: A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*, Budapest, KRE – L’Harmattan, 2013, 562.

függetlenül a májusi megállapodás értelmében Spanyolország visszakapja Santo Domingo szigetországnak azt a részét, amelyet korábban át kellett engednie Napóleonnak.

Az angolokkal és az oroszokkal külön-külön kötött barátsági és együttműködési szerződésekben Spanyolországnak továbbra sem sikerül elérnie, hogy garanciát kapjon tengeren túli területeinek birtoklására, egyedül VII. Ferdinándnak a spanyol trónra való legitimitását ismerik el.

A II. és a III. intervallumban, amely átfedi a függetlenségi harcok időszakát, a nemzetközi közeg jelentősen eltér egymástól. A legfontosabb az, hogy 1814 előtt még nem létezik a nemzetközi életet, a diplomáciai tevékenységet meghatározó Szent Szövetség, amely az abszolutista monarchiákat restaurálja Európában körülbelül a '30-as évekig. A spanyol és a portugál gyarmatokon 1814 előtt a nemzetközi helyzet és a monarchia belső állapota az autonómia és a függetlenség ügyének kedvez. Ám 1815 után a konzervatív erők kerülnek az európai országok többségének az élére.

III. 1815–1836

1814–15 – A Bécsben megnyíló nemzetközi konferencia befejező akkordjaként, az európai egyensúly, a legitimitás és a kereszténység értékeinek védelmére megalakul a Szent Szövetség. „A legitimitás és az európai egyensúly azonban csak a rendezés kereteit adta, s ezeket a nagyhatalmak egytől egyig saját értelmezésük szerint akarták konkrét tartalommal megtölteni.”¹⁹ Spanyolországot mint a Napóleon-ellenes harcok résztvevőjét meghívják ugyan, de a spanyol képviselő, Pedro Gómez Labrador nem képviseli hatékonyan Spanyolország érdekeit. Végül is az ország csak 1817-ben írja alá a bécsi aktákat. Az európai visszarendeződés éveinek kezdete egybeesik VII. Ferdinánd hatalmának restaurálásával. Ez a tény elméletileg segíthetné a spanyolok hatalmának visszaállítását az akkorra már részben függetlenné váló Latin-Amerikában, ám nem ez történik. Részben éppen azért, mert a nagyhatalmak az európai rendezést a maguk céljai szerint képzelik megvalósítani és nem Spanyolország érdekei szerint: Anglia elsősorban gazdasági dominanciát akar Latin-Amerikában, és annak megfelelően irányítja diplomáciáját, hogy a térségben semmilyen más nagyhatalom (Franciaország, Oroszország, esetleg a saját terjeszkedésével és határai biztosításával foglalkozó USA) ne avatkozzon be fegyveresen. A gyorsan magára talált Franciaország nem gondol újabb háborúra, Oroszország esetleges spanyol terveit pedig Anglia diplomáciája akadályozza.

Spanyolország ebben az időszakban korábbi szövetségesei közül Portugália és Oroszország felé fordul. Érthetővé teszik ezt a magatartást a közös problémák: a több évig tartó Napóleon-ellenes harcok, valamint a latin-amerikai gyarmatok füg-

¹⁹ DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másfél évszázada*, História Könyvtár-sorozat, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1997, 55.

getlenedési folyamata. Oroszországnak mint európai nagyhatalomnak a barátsága azért fontos Spanyolország számára, mert a spanyol udvarban az angol világhatalom elleni ellensúlyt látják benne. Ezekben az években Tatyiscsev, az orosz nagykövet VII. Ferdinánd király szűk tanácsadói körébe tartozik.²⁰ Ő az, aki közreműködik abban, hogy Spanyolország néhány orosz hadihajót vásároljon 1817-ben, és kiegészítve flottáját megpróbálja visszaszerezni gyarmatait. (Az elképzelés kudarcba fullad, és nem csak a rendkívül rossz állapotban megérkező hajók miatt.)

A gyarmatok függetlenségi harcait az európai hatalmak vagy aggodalommal figyelik, vagy megpróbálják kihasználni. Az Amerikai Egyesült Államok az utóbbiak közé tartozik. A spanyol-amerikai függetlenségi harcok sikerei fokozatosan megerősítik az USA pozícióját és elképzeléseit a spanyol tulajdonban lévő Florida megszerzésével kapcsolatban (1818-ban megvásárolja). Hasonló tervek merülnek fel már ebben az időben Kubával,²¹ valamint Texasszal kapcsolatban.

1817-ben a hivatalos angol politika még azon fáradozik, hogy megpróbálja az anyaország és a fellázadt (vagy már függetlenné vált) gyarmatok kapcsolatait rendezni, és közben saját kereskedelmi dominanciáját biztosítani, valamint a feltörekvő és a spanyolokat támogató Oroszországot visszaszorítani.²² Angliának azonban nem sikerül elérnie, hogy a Párizsban elkezdődött tárgyalásokat Londonban folytassák. 1818-ban Aachenben ülnek össze az európai nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Osztrák Császárság, Poroszország, Oroszország, Franciaország), ahová végül nem hívják meg a spanyol képviselőt. VII. Ferdinánd eltökélt próbálkozásának eredményeképpen azonban tárgyalják a spanyol király kérelmét a gyarmatokra vonatkozóan. A segítség fejében a spanyolok kereskedelmi kiváltságokat kínálnának fel, továbbá – angol kérésre – amnesztiát a lázadóknak, hatékonyabb államigazgatást, amennyiben a kongresszus hadi felszerelést és katonai erőt biztosít a gyarmatokon a rend helyreállításához. Végül azonban csak közvetítő szerepük felkínálásánál maradnak, és sem pénzügyi, sem katonai segítséget nem adnak.²³ VII. Ferdinánd en-

²⁰ Rafael Sánchez MANTERO: i. m. 528.

²¹ A *Hazai és Külföldi Tudósítások* című, Pesten megjelenő lap 1818. Szent Mihály hava 19-i számában a következőképpen fogalmaz az amerikai *Patriot* c. lapot idézve: „...ha Cuba szigetét hozzá lehetne szerezni Floridához, már alig volna többet mit kívánni.” Vö. SEMSEY Viktória: „Floridától a Monroe-elig. Hírek az „Éjszaki” és a „Déli” Amerikáról a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1818–1824)”. In *Uó* (szerk.): i. m. 360, 363.

²² Londonban Duque de San Carlos (José Miguel de Carvajal-Vargas y Manrique de Lara, 1771-1828) spanyol nagykövet próbálja meggyőzni az angol politikai vezetést Latin-Amerikával kapcsolatban. „Azok a forradalmi eszmék, amelyek ellen a nagyhatalmak Franciaországban harcoltak, néhány évvel később Amerikában is felütötték a fejüket” – írja egy levelében. Anglia azonban ellenzi az európai beavatkozást a spanyol király oldalán Latin-Amerikában, mert fél attól, hogy a spanyolokat támogató Oroszország hatalma megnőhet a térségben. Castlereagh egyenesen kijelenti, hogy Anglia soha nem avatkozna be a lázadókkal szemben. Agustín Barroso IGLESIAS nem publikált dolgozata hivatkozik erre az angol C. J. BARLETT *Castlereagh* c. munkája alapján. Vö. Agustín Barroso IGLESIAS: *España en la formación del sistema internacional posnapoleónica (1812–1818)*. Madrid, Universidad Complutense, 2009.

²³ Rafael Sánchez MANTERO: i. m. 528.

nek ellenére sem mond le tervéről, és hozzálát egy új expedíciós sereg felállításához a lázadások elfojtására.

1815–1822 – A Szent Szövetség nemzetközi konferenciái a konzervatív egyensúly fenntartása mellett aktivizálják diplomáciájukat. Latin-Amerikában nem avatkoznak be fegyverrel a gyarmatbirodalom fenntartása érdekében.

1820-tól az USA Angliával közös nyilatkozatot tervez azzal kapcsolatban, hogy nyomatékot adjanak a be nem avatkozás szándékának, valamint azon elvárásuknak, hogy más hatalmak se tegyék rá a kezüket a független államokra: „...a britek és az amerikaiak érdekei egybeestek a nemzetközi politika létfontosságú kérdéseit illetően, melyek közül elég az európai erőegyensúly fenntartását kiemelni”.²⁴

1820 – Forradalmi hullám indul el Európában (Spanyolország, Piemont, Nápoly, Portugália, Görögország), ami közvetve hozzájárulhat ahhoz, hogy a nemzetközi közeg támogató- és befogadókészsége megnő az új államok irányában, főleg az USA és Anglia részéről, illetve a nemzetközi liberális politikai emigráció körében.

1820–1823 – Egy katonai lázadás, a *pronunciamento* után három évig tartó liberális kormányzati időszak következik Spanyolországban. Ez nemcsak a spanyol külpolitikát módosítja, hanem az európai nagyhatalmak vele kapcsolatos elképzeléseit is megváltoztatja. Latin-Amerika legtöbb új állama ekkorra már kivívja függetlenségét. (Alsó- és Felső-Peru, Uruguay még nem függetlenek. A század végén függetlenedik Kuba és Puerto Rico.)

1822 – Veronában a nagyhatalmak döntenek arról, hogy a spanyolországi liberális kormányzatot francia katonai segítséggel verik le, ám VII. Ferdinánd hatalmának restaurálása (1823 után) már nem befolyásolja a latin-amerikai helyzetet.

1822 – Brazília és a Portugál Királyság szétválása; 1825: Portugália elismeri Brazília függetlenségét.

1823-ban az amerikai Monroe-elv kongresszusi bejelentésekor a visszarendeződéskor már elképzelhetetlen a függetlenné vált Latin-Amerikában. (Kidolgozása valószínűleg a külügyminiszter, John Quincy Adams érdeme. A „doktrína” elnevezést a század végétől kapja.) A Monroe-elv Latin-Amerikára vonatkozó részei röviden: 1. Az Egyesült Államok nem fog beavatkozni a gyarmatok belügyeibe, és nem fogad el további európai gyarmatosítást sem. 2. Az Egyesült Államok nem kíván beavatkozni az európai országok belügyeibe sem. 3. Az európai politikai rendszer kiterjesztését Amerikára az Egyesült Államok a maga szempontjából „veszélyesnek” tekintené.²⁵

1825 – Bolívia függetlenedik, de Callao városánál 1826 januárjáig tart az utolsó ostrom.

1826 – Az új helyzet nemzetközi szintű elfogadásának kifejezése lesz a Panamai Kongresszus, amelyet Simón Bolívar hív össze, bár a meghívottak közel sem jelennek meg teljes számban. (Az USA és Bolívia jelentős késéssel, Argentína, Chile és Brazília pedig egyáltalán nem küld képviselőt, míg Nagy-Britannia és Hollandia

²⁴ MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000, 45.

²⁵ MAGYARICS Tamás: i. m. 46–47.

csak megfigyelőt küld.) A kongresszus tematikájának egyik pontja a Monroe-elv kivitelezésében való megállapodás, azaz az esetleges európai beavatkozás elkerülése (Bolívar elgondolása szerint angol garanciával). A kongresszus foglalkozik továbbá a térséget illetően a nemzetközi jog elveinek lefektetésével, valamint a nemzeti határok rögzítésével az 1810-es állapotok szerint.²⁶ A Panamai Kongresszuson azonban bebizonyosodik, hogy a konföderatív Latin-Amerika bolívari elképzelése egyelőre nem lehetséges. A függetlenné vált országok saját – bár még nem végleges – nemzeti kereteik között akarnak maradni. Az ekkor még létező két nagyobb politikai egység, a Közép-amerikai Államok Szövetsége (a későbbi Guatemala, Nicaragua, Honduras, Salvador, Costa Rica) és Nagy-Kolumbia (Kolumbia, Venezuela, Ecuador) még néhány évig fennáll.

1825–1844 – Megszületnek az új latin-amerikai nemzetállamok. Többségük köztársaság; a Közép-amerikai Államok Szövetsége és Nagy-Kolumbia, a két átmeneti államszövetség 1838-ban és 1831-ben felbomlik. A Dominikai Köztársaság 1844-ben válik függetlenné.

1822-től az Egyesült Államok egymás után ismeri el az új köztársaságokat. Anglia hasonlóképpen cselekszik; megnyitja kikötőit a mexikói kereskedők számára, és rövid időn belül kereskedelmi kirendeltségeket állít fel az egész térségben. A hivatalos diplomáciai kapcsolatokat 1825-ben veszi fel az új államokkal. Hollandiának és Svédországnak szándékában áll hasonló diplomáciai lépés, de a megvalósítás még néhány évet várat magára. A legtöbb európai ország igyekszik az Amerikában kialakult új helyzet előnyeit minél hamarabb élvezni. A francia kormány csak 1828 után kezdi meg konzulok kinevezését, és Oroszország is a későn reagálók közé tartozik.

1831 – A pápai állam a *Sollicitudo Ecclesiarum* bullában tudomásul veszi a független latin-amerikai államok megszületését, amivel a kontinuitás jegyében ismét megszilárdul a katolikus egyház működése a térségben.²⁷

1836 – A spanyol Cortes utasítást ad a kormánynak, hogy vegye fel a diplomáciai kapcsolatot az új államokkal. Körülbelül a század közepéig írják alá a békéről és barátságról szóló megállapodásokat.

Visszatérve a tanulmányunk elején idézett gondolathoz, egyetértünk azzal, hogy a latin-amerikai függetlenségi háborúk döntő eseménysorozata volt a legújabb kori egyetemes történelemnek. Innentől kezdve a régió egyre nagyobb szerepet töltött be a világgazdaságban, a politikában és az egyetemes kultúrában. A világnak az a része, amely Latin-Amerika kapcsán érintett volt az eseményekben, elsősorban saját hatalmi érdekein keresztül érzékelte és kezelte az eseményeket, ám komolyabb fegyveres erővel – különféle okokból – nem akart beavatkozni.

A XVIII. század második felében, az óriási gyarmati térséget feldaraboló különálló közigazgatási egységek (alkirályságok, főkapitányságok, audienciák, intendatúrák) már megteremtették azokat a kereteket, amelyek között a markáns gazda-

²⁶ SEMSEY Viktória (szerk.): i. m. 17–18.

²⁷ SEMSEY Viktória (szerk.): i. m. 383.

sági, etnikai és kulturális jellemzőkkel bíró területeken formálódni kezdtek az új államok. Meg merjük kockáztatni a következtetést, hogy a kialakult nemzetközi és belpolitikai helyzetben a lázadóknak már nem is volt szükségük fegyveres támogatásra. Az 1808-tól jelentkező autonóm törekvések és az azokat követő függetlenedési szándékok a gyarmati társadalmak egyre szélesebb rétegeit hatották át. Közben az érdekelt Franciaország a napóleoni háborúkban meggyengült, Anglia elsősorban a kereskedelmi előnyök megszerzésére koncentrált, és a fiatal Egyesült Államok is elsősorban magával – határai kitérésével és biztosításával – volt elfoglalva. Az autonóm Latin-Amerika tehát már a XVIII. század második felétől alakulóban van, Európa pedig a napóleoni háborúk miatt, majd a Szent Szövetség falai mögött, eltérő nagyhatalmi érdekek mentén szerveződik, és végül saját érdekében elismeri, sőt egyesek diplomáciailag támogatják is a független államokat.

A XIX. század harmincas évtizedétől már nem általában Latin-Amerika történelméről, hanem az új államok nemzeti történelméről kell beszélni, sajátos problémáikkal, jellegzetességeikkel összefüggésben, nem feledkezve meg azonban a régiós és integrációs törekvésekről, amelyek már az 1830-as évektől visszatérnek a politikába, és amelyek a XX. században főleg gazdasági érdekszövetségek formájában fogalmazódnak meg.

*Contexto internacional de las guerras de independencia de América Latina
1791–1826*

El ensayo distingue tres intervalos temporales que condicionan el ambiente internacional de las guerras de independencia de América Latina. Trata principalmente la parte española de las colonias y da una información genérica del tema en cuanto a la historiografía contemporánea.

Está de acuerdo con las opiniones que dicen que las guerras de independencia en América Latina comienzan en Haití (1791), colonia francesa y acaban en Callao (Alto-Perú, en 1826). Sin embargo ya desde los años de la guerra de siete años (1756–1763) las tendencias independentistas están afectadas por las luchas político-estratégicas, diplomáticas o comerciales de los grandes poderes contemporáneos. El artículo considera que en el imperio español en la segunda mitad del siglo XVIII. ya se articulan aquellas unidades administrativas cuyos intereses optan por la independencia. Las relaciones internacionales en sus momentos podían postergar o facilitar la victoria de la independencia pero anularla definitivamente, no.